

Lencsés Ákos,

az MTA Könyvtár és Infor-
mációs Központ főkönyvtárosa

E-mail:
lencses.akos@konyvtar.mta.hu

Kristóf Ibolya,

az MTA Nyelvtudományi Intéze-
tének filológiai munkatársa

E-mail: kristof.ibolya@nytud.mta.hu

Fényes Elek levelei*

Fényes Elek életrajzíróinak egészen a múlt század második feléig nehéz dolguk volt, ha a neves statisztikus életrajzi adatai között szerettek volna rendet tenni. A korai szerzők nemhogy Fényes Elek édesanyja nevében és testvéreinek számában nem tudtak megegyezni, de pontos születési dátuma is kérdéses volt. Egyes adatokat még a kortárs *Keleti Károly* [1878] is pontatlanul adott meg. Bár az adatok nagyrészt tisztázódtak, az egykor homályos életrajzi részletek még napjainkban is olykor továbbböröklődnek egy-egy Fényessel foglalkozó írásban. Az életrajzi adatok kuszaságában szerepet játszhatott egyrészt Fényes háttérbe szorulása 1849 után, másrészt az is, hogy levelezése rendkívül hiányosan maradt fenn a hazai közgyűjteményekben. Jelen írás célja, hogy a fennmaradt leveleit rendszerezze, illetve szövegközlést adjon az eddig nem publikált iratokról. Nem soroljuk a levelek közé a statisztikus által aláírt hivatalos köriratokat (mint az Országos Statisztikai Hivatal működése során keletkezett iratanyag egyes részeit vagy az adatgyűjtésekhez használt körleveleket), illetve a több más akadémikus mellett általa is jegyzett nyilatkozatokat (mint a *Vörösmarty Mihály* halálakor több akadémiai tag által aláírt gyászjelentést).

Fényes Elek életét legteljesebben és a korabeli forrásokat legkritikusabban értelmezve *Paládi-Kovács* [1976] kismonográfiája mutatja be. A kötet tudományos igényességének köszönhetően megkerülhetetlen a Fényes Elek-kutatásokban. *Tyukodi*

* Az anyaggyűjtésben nyújtott segítségükért köszönettel tartozunk *Kiss Borinak* (Petőfi Irodalmi Múzeum), *Samodai Évának* (Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár) és *Tóth Gábornak* (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ).

[1940] műve inkább csak az akkor még a Magyar Nemzeti Múzeumban, jelenleg az OSZK-ban (Országos Széchényi Könyvtár) található négy, illetve az MTA KIK-ben (Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ) őrzött egy Fényes Elek-levél szövegközlése miatt érdekes. A szakirodalom és a Fényes-életrajz rövid összegzése *Szaszkóné Sin* [1998] tollából jelent meg a *Statisztikai Szemle* 1998. márciusi számában. Ez a tanulmány közli Fényes kéziratosan fennmaradt önéletrajzát, és igyekszik az egyes biográfiák ellentmondásait feldolgozva rendet teremteni az életút vitatott kérdéseiben. E munkák mellett jelentős szakirodalma van a Fényes egyes tudományterületeken kifejtett működését ismertető, elemző írásoknak is. A statisztikussal foglalkozó publikációk legszámottevőbb mennyisége azonban mégis az egyes évfordulókra készült, nagyrészt az előbbi művek kompilációjából született, a forrásokat kevés kritikával kezelő, rövid életrajzok sokasága. Ebben a hatalmas szakirodalomban kiemelten fontos lehet a korabeli forrásokhoz visszanyúlni és az esetlegesen kétséges adatokat ellenőrizni (Lencsés [2016]).

Az eddigi legteljesebb Fényes-életmű-bibliográfia (Körmendi [2007]) nyolc ismert levelet sorol fel – meglepő módon a lelőhely és az esetleges szövegkiadás megjelölése nélkül. Ezek között szerepel az elkallódott, de szövegében fennmaradt, *Czuczor Gergely*hez írt levél is, amelyet *Lehoczky* [1884] közölt. *Lehoczky Tivadar* történész, néprajzkutató hagyatéka több magyarországi és határon túli intézményben szétszórva található; mindezülig nem sikerült megtalálni a levél eredetijét.

Nem tünteti fel Körmendi bibliográfiája Fényes Sopron város tanácsához írt, szintén elkallódott, de tartalmi kivonatban ismert levelét sem, amelynek rövid kivonatát *Thirring* [1958] közli a városi jegyzőkönyvek alapján. Ugyancsak nem szerepel a felsorolt levelek között a *Szaszkóné Sin* [1998] által életrajzként közreadott irat sem. *Szaszkóné Sin Aranka* tanulmányában nem adja meg a levél címzettjét. Az életrajzi levél keletkezési dátuma 1840. augusztus 14. Fényesnek abban az évben szeptember 8-án ítélték oda az Akadémia nagydíját. Ebből és a levél megszólításából („Nagy-méltóságú Gróf”) joggal feltételezhető, hogy az életrajz megírására a laudációhoz volt szükség, és a címzett *Teleki József*, az Akadémia elnöke.

*Kossuth Lajos*hoz írt levelét *Paládi-Kovács* [1976] hivatkozás nélkül és tévesen 1844-re datálva említi. Könyvéből nem derül ki sem annak tartalma, sem lelőhelye. A levél *Körmendi* [2007] bibliográfiájában is lelőhely és szövegközlés nélkül szerepel, másik téves (1849-es) keletkezési évvel. Az írás helyes keltezését *V. Waldapfel* [1950] szövegközlése 1847-re teszi. A levél tartalma alapján is ez a helyes dátum; és ezt támasztja alá *Kossuth Fényes*hez 1848-ban írt levele is (*V. Waldapfel* [1952]).

Ha nem is teljesen ismeretlen, de a Fényesre vonatkozó egyik életrajz vagy bibliográfia sem említi a *Ferenczy Jákó* bencés gimnáziumigazgatóhoz előfizetés ügyében írt 1848-as levelet, amelynek szövegét *Récsey* [1903] közli. A levél eredetije hozzáférhető a Pannonhalmi Főapátsági Könyvtárban.

Összesen meglepően kevés ismert iratról van szó, miközben tudjuk, hogy Fényes aktív levelező volt. Életrajzírói által mindezidáig ismeretlenül egyetlen levelet őriz a PIM (Petőfi Irodalmi Múzeum) kéziratára, amelynek betűhű átiratát itt közöljük.

*Pest, 9. febr. 1859
T. Pfeifer Ferdinand urnak!*

Tegnap beszédünk következtében jelenleg azon határozott ajánlatot teszem, hogy ha Ön hajlandó a nálam még fennmaradt 70 példány „Magyarország geographiai leírását” átvenni, ugy ezeket példányonként 1f 30krjával odaadom olly feltétellel, ha 50 példány ára most letétetik, 20 példány ára pedig april 20kán. Ha Ön e szivességet megteszi, én viszont ajánlom baráti szolgálatomat, mire engem felhívni jónak látandja. Egy pár sor határozott válaszáért esedezve

Tisztelettel maradok Fényes Elek

Az 1859-es keltezésű iratot a PIM kéziratára V. 4713/356 jelzet alatt tartja nyilván. A levél Fényes Elek késői korszakába enged betekintést. *Pfeifer Ferdinand* (1833–1879) a főváros ismert könyvkereskedője és kiadója volt, önálló üzletét 1857-ben nyitotta meg. 1878-ban őt választották a Magyar Könyvkereskedők Egyletének első elnökévé (*Sennowitz* [1899]).

A PIM-ben őrzött levél szövegéből kiderül, hogy az 1851 elején megjelent „Magyarország geographiai szótára” nem követte Fényes korábbi műveinek népszerűségét. A megjelenés után nyolc évvel is jelentős példányszám várt vevőre. Fényes másik, *Rácz Károly*hoz 1851-ben intézett levele a kötet előnyeit sorolva említi, hogy „hivatalos kézikönyvként” is elfogadták. Úgy látszik, ez sem volt elég ahhoz, hogy valamennyi példány elkeljen.

A levél újabb részlettel gazdagítja Fényes Elek életrajzát. Az 1849 utáni hanyatlás késői szakaszában a megélhetésért küzdő Fényes kenyérkereseti próbálkozásából egyrészt pontos adatokat találhatunk a „Magyarország geographiai szótára” korabeli árára. Hat évvel később, a „Magyarország ismertetése statistikai, földirati s történelmi szempontból” című frissen megjelent művének első kötetét 2 forint 50 krajcárért árulták a Budapesti Történelmi Múzeum Kiscelli Múzeumában fennmaradt hirdetési lap szerint.¹ Bár a hirdetés Fényes nyomtatott aláírásával és dátumozással jelent meg, általános, címzett nélküli iratról lévén szó, a hivatalos körlevelekhez hasonlóan nem szerepeltetjük a statisztikus levelezésében. A Magyar Könyvkereskedők Évkönyve első, 1890-es kötetében már egyetlen Fényes Elek-mű sem szerepel a könyvjegyzékben (*Glück* [1891]).

¹ FÉNYES E. [1865]: *Figyelmeztetés, illy című munkára: „Magyarország ismertetése”*. Hirdetés. Budapesti Történelmi Múzeum Kiscelli Múzeum. Budapest. Leltári szám: 93.157.6.

Az MTA KIK kéziratára több Fényes Elekhez köthető iratot tartalmaz. Ezek között található akadémiái levelező és rendes taggá választása alkalmából írt, eddig publikálatlan levelei, melyek azonban nem árulnak el újabb részletet Fényes Elekről. Mégis olyan fontos állomásai életének, illetve szellemiségének olyan tömör és pontos összefoglalását adják, hogy szövegeközlésük nem tűnik indokolatlannak. A második levél kissé visszafogott hangja mintha előre sejtetné, hogy az átmeneti akadémiái rendes tagság csak újabb csalódást és küzdelmet jelent Fényes Elek számára.

Tekintetes Titoknok Úr!

E folyó hónap 8ikán, gróf Teleki József Eö excellentiájának mint a Magyar Tudós Társaság Elnökének hozzám intézett kegyes leveléből örömmel érttem meg csekély igyekezetem tekintetéből levelező taggá való választásomat. E bennem helyezett bizodalomnak kettőzöttet hazafiui igyekezettel kívánván megfelelni, arra a kérdésre: ajánlkozom-e a társaság alaprajzában kikötött szorgalmas együtt munkálkodásra, s mikben az ülések által a rendszabások értelme szerint megbízatom, szorgalmas eljárásra? – igennel felelek, s a társaság célját gyenge erőm szerint mindenképen előmozdítani, szent kötelességemnek tartandom.

Melly nyilatkozásom után, magamat szives hazafiui indulatjába ajánlván, maradok

A Tekintetes Titoknok Úrnak alázatos szolgálja

Csokaji Fényes Elek

h. ügyvéd

Pesten, 11ik sept. 1839

Tekintetes Akademia!

Örömmel vettem azon hivatalos levelet, melyben értesítettem, hogy a tisztelt Akademia legközelebbi nagygyűlésében engem a történeti szakosztályban rendes tagnak megválasztani méltóztatott.

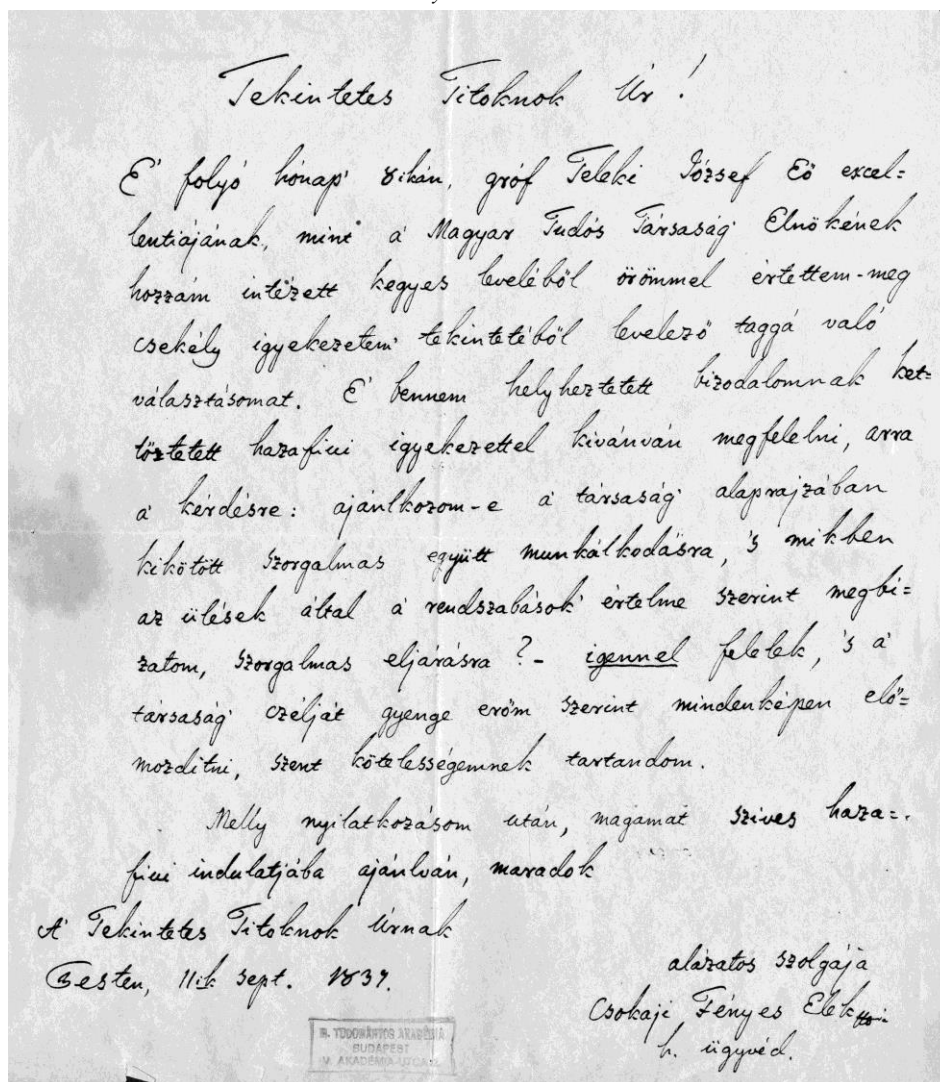
Köszönettel elvállalom e megtiszteltetést, s a bennem helyezett bizalomnak megfelelni, s a tudományosságot szakomban szeretett nyelvünkön lehetőleg előmozdítani kedves kötelességemnek ismerendem.

Pesten, mart. 6kán, 1859

A Tekintetes Akademia alázatos szolgálja

Fényes Elek

Fényes Elek levele

A levél címzettje mindkét esetben *Toldy Ferenc*, aki 1835 és 1861 között töltötte be az Akadémia titoknoki (főtitkári) posztját. Fényes rendes akadémiai tagságának visszavonásáról *Szaszkóné Sin* [1998] készített alapos összefoglalást.

Az OSZK kéziratára több Fényes-levelet is őriz. Ezek szövegét egyetlen kivétellel *Tyukodi* [1940] közölte. Az 1857-es, *Pesthy Frigyeshez* írt levél szervesen illeszkedik a többi megjelentetett levél sorába; nehezen érthető tehát, hogy publikálása miért maradt el az egyéb iratok mellett.

Pest, nov. 23. 1857.

Tekintetes úr!

Nagy örömmel olvastam, hogy Temesvárott magyar lapot szándékozik megindítani. Ez nagy feladat lesz, de a legtisztább hazafiúi buzgóságából vevén származását, azt hiszem, hogy minden igaz magyarnál rokonszenvre talál. Én legalább nemcsak cikkekkkel fogom elősegíteni az üdvös vállalatot, hanem előfizetőnek is előre tessék bejegyezni.

*Kitartást, és legszebb sikert óhajtván, maradok igaz tisztelője
Fényes Elek*

Fényes Pesthyvel több levelet is váltott az 1850-es években. Ezekből nemcsak szakmai kapcsolatuk tűnik ki, hanem az is, hogy Fényes tőle remélte könyveinek bánsági eladását előmozdítani. Az itt közölt levélben említett lap feltehetően az 1858-ban indult *Delejtű*, amelyben azonban Fényestől nem jelentek meg írások. Ám ő mégis ápolta valamiféle kapcsolatot a bánsági kezdeményezéssel, hiszen 1858-ban a *Falusi Gazdában* közölt rövid írást „Párhuzam a temesvári- és Magyar Gazdasági Egyesület közt” címmel.

Fényes Elek magyar közgyűjteményekben ismert fennmaradt leveleinek adatai

Címzett	Dátum	Lelőhely	Publikálva
Nagy Ferenc	1839.04.17.	Országos Széchényi Könyvtár	<i>Tyukodi</i> [1940]
Toldy Ferenc	1839.09.11.	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ	Jelen tanulmányban publikálva
Teleki József	1840.08.14.	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ	<i>Szaszkóné Sin</i> [1998]
Czuczor Gergely	1844.04.13.	ismeretlen	<i>Lehoczky</i> [1884]
Sopron város tanácsa	1847.01.25.	ismeretlen	<i>Thirring</i> [1958]
Kossuth Lajos	1847.12.09.	Magyar Nemzeti Levéltár	<i>V. Waldapfel</i> [1950]
Ferenczy Jákó	1848.01.15.	Pannonhalmi Főapátsági Könyvtár	<i>Récsey</i> [1903]
Ráczy Károly	1851.03.25.	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ	<i>Tyukodi</i> [1940]
Pesthy Frigyes	1854.03.01.	Országos Széchényi Könyvtár	<i>Tyukodi</i> [1940]
Pompéri János	1857.10.12.	Országos Széchényi Könyvtár	<i>Tyukodi</i> [1940]
Pesthy Frigyes	1857.10.16.	Országos Széchényi Könyvtár	<i>Tyukodi</i> [1940]

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Címzett	Dátum	Lelöhely	Publikálva
Pesthy Frigyes	1857.11.23.	Országos Széchényi Könyvtár	Jelen tanulmányban publikálva
Pfeifer Ferdinand	1859.02.09.	Petőfi Irodalmi Múzeum	Jelen tanulmányban publikálva
Toldy Ferenc	1859.03.06.	Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ	Jelen tanulmányban publikálva
Pesthy Frigyes	1860.02.29.	Országos Széchényi Könyvtár	<i>Tyukodi</i> [1940]

A hazai közgyűjtemények (és különösen talán a vidéki levéltárak és múzeumok) kéziratárai természetesen további Fényes-leveleket rejthetnek. A Magyar Nemzeti Levéltár jelenleg több telephelyen szétszórva őrzi az Országos Statisztikai Hivatalhoz és más, Fényes Elekhez köthető iratanyagokat. Valószínűsíthető, hogy ezek szisztematikus átnézésével a későbbiekben további Fényes Elek-levelek kerülnek elő. Az előbbi lista tehát csak az eddig ismertetteket igyekszik rendszerbe foglalva bemutatni.

Irodalom

- GLÜCK S. [1891] (összeáll.): *Magyar Könyvkereskedők Évkönyve 1890*. Magyar Könyvkereskedők Egylete. Budapest.
- KELETI K. [1878]: *Fényes Elek emlékezete*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest.
- KÖRMENDI G. [2007] (összeáll.); KÁLMÁN R. – RETTICH B. – TÓTH J. F. (kieg.): *Fényes Elek (1807–1876) műveinek válogatott bibliográfiája*. 2. javított bővített kiadás. KSH Könyvtár és Levéltár. Budapest.
- LEHOCZKY T. [1884]: Fényes Elek levele Czuczor Gergelyhez. *Figyelő*. 17. évf. 2. sz. 158–159. old.
- LENCSES Á. [2016]: Fényes Elek: a statisztikus, az ember. In: *Magyar Statisztikai Társaság – Partiumi Területi Kutatások Intézete: Fényes Elektől az európai statisztikai rendszerekig*. Budapest. 33–37. old.
- PALÁDI-KOVÁCS A. [1976]: *Fényes Elek*. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- RÉCSEY V. [1903]: Böngészés a pannonhalmi kéziratárból. *Irodalomtörténeti Közlemények*. 13. évf. 2. sz. 220–227. old.
- SENNOWITZ A. [1899]: Pfeifer Ferdinánd (1833–1879). In: *Magyar Könyvkereskedők Egylete: Magyar Könyvkereskedők Évkönyve 1898*. Budapest. V–XX. old.
- SZASZKÓNÉ SIN A. [1998]: Adalékok Fényes Elek pályájához. *Statisztikai Szemle*. 76. évf. 3. sz. 253–265. old.
- THIRRING L. [1958]: Sopron jellemzése Fényes Elek 1836 és 1867 között megjelent statisztikai-földrajzi műveiben. I. rész. *Soproni Szemle*. 12. évf. 3. sz. 207–216. old.

- TYUKODI P. [1940]: *Fényes Elek*. Dunántúl Pécsi Egyetemi Könyvkiadó és Nyomda. Pécs.
- V. WALDAPFEL E. [1950] (összeáll.): *A forradalom és szabadságharc levelestára I*. Közoktatásügyi Kiadóvállalat. Budapest.
- V. WALDAPFEL E. [1952] (összeáll.): *A forradalom és szabadságharc levelestára II*. Közoktatásügyi Kiadóvállalat. Budapest.